

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ**

**ТЕМА НАРКОЗАЛЕЖНИХ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА:
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО
МАТЕРІАЛУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 461 групи
Спеціальності 061 Журналістика
Освітньо-професійної (наукової)
програми «Журналістика»
Ляшенко Євгенія Олексіївна

Керівник: доцент кафедри
української філології та журналістики
Соломахін Андрій Федорович
Рецензент:
Вірлич Є. М., головна редакторка
онлайн-видання “Кавун. City”
(kavun.city). Членкиня НСЖУ

Херсон – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Поняття наркозалежності та її види.....	6
1.1. Наркозалежні як одна з вразливих груп українського суспільства.....	6
1.2. Національне та міжнародне законодавство щодо реабілітації наркозалежних осіб.....	11
РОЗДІЛ 2. Висвітлення наркозалежних людей у журналістській практиці.....	16
2.1. Стереотипне сприйняття наркозалежних у ЗМІ.....	16
2.2. Специфіка висвітлення теми наркозалежності у ЗМІ	20
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26
ДОДАТКИ.....	30

ВСТУП

Українська практика протидії наркозалежності знаходиться на початковому етапі. Хоча ми не можемо стверджувати, що існують досконалі, спрямованої проти цієї дійсно серйозної проблеми, принципи, Україна поки що демонструє результати протидії мові ворожнечі, використання стереотипів, упередженого ставлення у засобах масової інформації, що мають певні недоліки порівняно зі світовим досвідом та потребують покращення.

Дослідженням питання репрезентації вразливих груп у журналістських матеріалах займалися журналістикознавці, соціологи, правозахисники, з-поміж яких Близнюк А., Коваль Т., Бондаренко І., Сипченко І., Виртосу І., Оніщенко Н., Фокіна М., Бекешкіна І. тощо. Усі вони погоджуються з тим, що ЗМІ – один з найефективніших методів захисту прав, тому що є впливовим каналом інформації, який формує уявлення про вразливі групи. Цей аспект можна використати на користь суспільства, якщо вміти висвітлювати тему наркоманії без крайнощів. У іншому випадку є ризик завдати значної шкоди наркозалежним людям, що стане додатковим зовнішнім чинником їх вразливості. Сутність проблеми зводиться до того, що згубними можуть виступати як романтизація залежності, тобто намагання знайти у ній щось вишукане, мистецьке, пов'язати її з винятково творчим відчуттям реальності тощо, так і стигматизація, яка неухильно стає передвісницею дискримінації, від якої і так потерпають члени вразливих груп. Для успішного висвітлення проблеми необхідно розібратися у причинах, які призводять до її розповсюдження. Треба пам'ятати, що це трагедія не однієї людини, яка має залежність, а суспільства в цілому. Наразі ми знаходимося під загрозою збільшення кількості наркозалежних осіб, тому що стрес і травматичний досвід життя у серці воєнних дій призводять до спроб знайти методи полегшення і фізичного, і душевного болю, а також певний стимулюючий засіб для функціонування у надзвичайно

несприятливих умовах. Зростання бідності та безробіття, втрата домівок і рідних людей, нестабільні політичні та економічні умови, нестача фінансування програм соціальної допомоги наркозалежним, нестача та недосконалість боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин — усі ці фактори завжди призводять до загострення проблеми, тож, можливо, у недалекому майбутньому нам доведеться знаходити нові шляхи для запобігання збільшенню кількості осіб із залежною поведінкою. З огляду на те, що ця болісна тема є частиною нашого життя, далеко не кожна редакція вирішує про неї писати, а деякі журналісти не мають бажання працювати з людьми, що живуть з наркотичною залежністю, бо не можуть витримати тиску морально-етичних дилем. Незважаючи на складність написання подібних матеріалів, українці дійсно їх потребують для комплексної та цілеспрямованої трансформації життя суспільства. Таким чином, розуміти та вміти захищати права людини – одне з першочергових завдань українських ЗМІ.

Саме тому **актуальність** досліджуваної у роботі теми зумовлена необхідністю дослідити роль журналіста як творця громадської думки, а також постійним зростанням соціальної ваги проблеми наркозалежності.

Метою роботи є поглиблення знань у галузі сучасної журналістської творчості у контексті висвітлення наркозалежних людей як вразливої групи, впливу засобів масової інформації на суспільну думку.

Об'єктом виступають журналістські матеріали, що присвячені питанню висвітлення наркозалежних осіб як вразливої групи населення України.

Предмет дослідження – якісна репрезентація залежності від наркотичних речовин у медіа з метою поліпшення ситуації у межах країни.

З-поміж завдань дослідження визначаємо такі:

1. Дослідити український та міжнародний досвід висвітлення наркозалежних людей як один з найскладніших у сфері журналістики.

2. З'ясувати роль журналіста у сфері допомоги вразливим групам населення.
3. Окреслити особливості висвітлення теми наркозалежних осіб у сучасному медійному просторі.
4. Сформувати низку порад, які б дозволили формувати якісний контент про окреслену групу населення.
5. Дослідити законодавчі аспекти щодо реабілітації та їх зв'язок з діяльністю журналіста.

У процесі дослідження використовуються такі методи: аналізу (розкладання проблеми наркозалежності на складові частини); синтезу (з'єднання окремих аспектів висвітлення вразливих груп населення в одне ціле); індукції (утворення висновків з припущень щодо наслідків використання некоректної лексики, тяги до інтриг та скандалів, конфліктності); аналогії (формування гіпотез на підставі спільних якостей вразливих груп населення); системного підходу (вивчення складних і взаємопов'язаних аспектів теми); інтерпретації (тлумачення журналістських матеріалів щодо наркозалежних осіб на різних структурних рівнях за допомогою вивчення змісту та співвідношення з цілістю вищого порядку); порівняння (висвітлення відмінностей у якісних статтях за темою та тих, що потребують редагування через певні проблеми з репрезентацією).

Теоретичне значення: цінність роботи полягає у з'ясуванні та обґрунтуванні критеріїв висвітлення теми наркоманії у ЗМІ для вигідного для суспільства впливу на громадську думку.

Практичне значення: матеріали роботи можуть бути використані для підготовки до семінарських занять, а також для проведення культурно-освітніх заходів з дисциплін «Основи журналістики», «Нові медіа», «Медіавиробництво» тощо.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВИДИ

1.1. Наркозалежні як одна з вразливих груп українського суспільства

Вразливі групи населення – це особи, що мають високий ризик потрапити у складні життєві обставини, бо відчують на собі вплив несприятливих чинників, що можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. На підставі цього можна зробити висновок, що вразливість – це рівень здатності людини подолати стрес, витримати натиск. Намагаючись впоратися з відчуттям пригніченості та стресу, деякі індивіди починають зловживання різноманітними речовинами, що впливають на психічний стан і згодом формують залежну поведінку [12, с. 77], тобто ту, що формує фізичну та психологічну залежність одночасно [13, с. 35]. Тоді людина опиняється у точці, де адикція контролює життя, і протидіяти цьому стає неможливо [13, с. 37].

Чинники, які можуть стати відправною точкою для складних життєвих обставин:

- малозабезпеченість;
- втрата соціальних зв'язків, у тому числі через перебування у місцях позбавлення волі;
- похилий або дитячий вік;
- втрата рухової активності та пам'яті;
- психічні та поведінкові розлади;
- інвалідність;
- безробіття або професія, що не відповідає соціальним умовам;
- відсутність місця проживання;
- хвороби, що потребують тривалого лікування;
- невиліковні хвороби;
- поведінкові розлади дитини через розлучення батьків;

- ухилення батьками від виконання обов'язків з виховання;
- жорстоке поводження з дитиною;
- насильство;
- торгівля людьми;
- шкода, завдана катастрофами, бойовими діями, пожежами, терористичними актами, тимчасовою окупацією [30, с. 135].

Наркотична залежність, як будь-яка інша, проблема соціальна, тому неможливо розраховувати на повне її вирішення, поки у країні немає економічної та політичної стабільності. З огляду на те, що ми довгий час страждали від перебування з Росією, а військове вторгнення 24 лютого 2022 року стало екстремальним випробуванням для психіки кожного громадянина України, можна стверджувати, що саме це сусідство знов стає чинником загрози для нашого стабільного розвитку та ментального й фізичного здоров'я нації, включно з проблемою залежності від наркотичних речовин. Ситуація, що склалася у країні, вимагає термінового пошуку шляхів профілактики та розв'язання проблеми наркоманії. На думку В. Різуна, директора інституту журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка, воєнні дії на території України та окупація українських територій – чинники сьогодення, завдяки яким ми необхідно потребуємо низки сучасних медіадосліджень і системного оновлення планів та стандартів навчання. Тим часом органи влади, громадянські спільноти та освіта заслуговують на усвідомлювану та системну сферу прав людини, і це буде результатом тривалої співпраці журналістів, громадських експертів, молодих спеціалістів у сфері взаємозв'язку медіа з правозахистом [27, с. 6].

Згідно з розрахунками міжнародних організацій (Всесвітня Організація Охорони Здоров'я та Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй проти ВІЛ/СНІД) в Україні від 250 000 до 400 000 споживачів ін'єкційних наркотичних речовин, а близько 95% з них, тобто більшість, вживали або вживають різноманітні похідні опію, у тому числі героїн. Також за

експертними оцінками кожний наркозалежний ризикує втягнути у цю сферу у середньому до 15 осіб [19, с. 98]. Варто пам'ятати, що залежність до речовин у кожного індивіда розвивається по-різному: хтось до звикання приймає їх місяці, а іноді й роки, а комусь вистачає лише разу, щоб не бачити подальшого життя без уживання. Усе це пов'язано з особливостями людей, і тому існує доволі багато різноманітних типологій споживачів наркотичних речовин, а кожна з них має раціональне обґрунтування. [28, с. 62].

Одним з найпоширеніших та доступних для розуміння є розподіл на:

1. експериментаторів (осіб, які спробували з цікавості та не поверталися до речовин після цього);
2. епізодичних споживачів (тих, що намагаються знайти порятунок у вживанні наркотичних речовин, бо з певних причин не можуть знайти його в іншому місці);
3. систематичних споживачів (у таких осіб є певна схема для прийняття);
4. споживачів постійних (існує психологічна залежність, яка формує звичку, що змушує приймати препарати не періодично, а постійно);
5. наркомани вищого ступеню (мають не лише психологічну, а й фізичну залежність, включно з абстинентним синдромом, що виникає у якості реакції на нестачу наркотичних речовин [26, с. 63]).

Для п'ятої групи необхідно застосовувати як кваліфіковане лікування, так і соціальну реабілітацію, а для перших чотирьох виховні заходи залишаються доступними та дієвими, і це означає, що шанси повернутися до стабільного життя у ремісії у них є. Склалося так, що про наркозалежних, як і про інші вразливі групи населення, здебільшого пишуть або погано, або ніяк. Тут журналістика опиняється перед вибором, таврувати та замовчувати чужий біль і чинники, що вірогідно призвели до деструктивної поведінки або доносити до громадськості, що це такі ж люди, що мають право на повагу до гідності та захист прав.

Фактично кількість наркозалежних осіб є значно вищою, ніж здається з аналізу статистичних показників, бо ця проблема довгий час існувала приховано. З усіх вразливих груп споживачі наркотичних речовин є однією з найзакритіших та найменш доступних для вивчення, бо є реальна загроза покарань за фактом вживання речовин, хоча чинне українське законодавство не передбачає за це кримінальної відповідальності, на відміну від покарання за збут або виготовлення такої продукції. Наразі точно визначити кількість українців, що страждають від цієї проблеми неможливо [18, с. 56]. Їй не надавали достатньої уваги, а методологічні та теоретичні знання з теми почали розвиватися тільки нещодавно. Взагалі проблема вживання наркотичних речовин загострилася на початку 1990-х років, разом з розпадом СРСР, тому що українське суспільство опинилося у стані економічних та соціальних змін, до яких далеко не всі були готові. Причинами, що призвели до такого виду девіантної поведінки, були:

- ризикований спосіб життя;
- посттравматичний стресовий розлад;
- когнітивні наслідки від участі у бойових діях;
- високий рівень агресії;
- приховування тривоги;
- небажання розв'язувати вищеперераховані проблеми за допомогою фахівців через скрутні життєві обставини або зневіру у можливості поліпшити своє становище.

Згідно зі статистикою “Українського центру контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України”, кількість жінок та чоловіків з наркозалежністю майже однакова: перших приблизно 44,7%, других – 55,3%. Люди, що знаходяться у ризиковому становищі через відносини з наркозалежними, часто стають жертвами аб'юзу та погоджуються спробувати наркотики, бо вважають, що партнер грає надважливу роль у їх

житті, та бояться його втратити. Серед факторів, сприятливих для наркоманії, економічна залежність від партнера, проблеми з відокремленням від нього як особистості, неспроможність утримувати себе самостійно, мізогінія та, як наслідок, подвійні стандарти для різних статей. Ризиковим є і складне дитинство, де людина довгий час спостерігає приклад токсичних стосунків та звикає до цієї картинки настільки, що починає прирівнювання її до норми [13, с. 76]. Відсутність контролю над життям – головна причина та, одночасно з цим, наслідок будь-якої залежності, включно з наркотичною, та соціальної вразливості [20, с. 56].

Як наслідок вживання психоактивних речовин, кількість хворих з психічними розладами, згідно з офіційною статистикою Держкомстату України, зросла на 54,7 тис. лише за 8 років [18, с. 58]. Беручи до уваги той факт, що статистичні дані відображають скоріше не реальність, а якість роботи медичних працівників та правоохоронців, розуміємо, що реальні цифри є набагато більшими.

На жаль, поки що в Україні відсутня медична статистика смертей від передозування наркотичними речовинами. Кількість смертності внаслідок токсикоманії, представлену статистикою Держкомстату, не можна прирівнювати до реального рівня загиблих від наркотиків [18, с. 59]. Але навіть без чіткого підрахунку зрозуміло, що наслідки б'ють по демографічних показниках через підвищення ризику смерті або підвищення захворюваності на хвороби, що передаються статевим шляхом (наприклад, ВІЛ та СНІД), туберкульоз, гепатит В та гепатит С, а також ріст злочинності, маргіналізації, стигматизації.

1.2. Національне та міжнародне законодавство щодо реабілітації наркозалежних осіб

Згідно з українськими експертними оцінками, кількість споживачів ін'єкційних наркотиків – приблизно від 350 до 500 тисяч осіб [9, с. 45], більшість з яких у Дніпровській, Київській, Одеській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській областях, тобто переважно на півдні, південному сході та у столиці, де кількість і за офіційною звітністю більше середнього українського показника у два рази [9, с. 46]. Державна політика боротьби з проблемою стикається з відсутністю комплексного підходу, тому що, навіть якщо концепція розроблена враховуючи рекомендації парламентських слухань, вона не має можливості якісно реалізуватися через розбіжності поглядів СБУ, МОЗ України та МВС. Невирішеність відповідальності та недостатнє або майже відсутнє фінансування б'ють по ефективності. Також слід зазначити, що підхід, оснований на бажанні викоринити споживання психоактивних речовин у немедичних цілях повністю, невірний, бо має низьку результативність. Його наслідком є дискримінація наркозалежних осіб, тому державна політика потребує зміни пріоритетів з кримінального переслідування на профілактику наркозалежності. Згідно з принципами стратегії применшення шкоди, схваленої ООН та ВООЗ, це має передбачати такі аспекти:

- декриміналізація національного законодавства щодо наркозалежних, бо покращення криміногенної ситуації має невішні наслідки у вигляді переслідування та соціального відчуження не стільки наркодилерів, скільки рядових споживачів. Кардинально суворе антинаркотичне законодавство лише демонізує та маргіналізує вразливу групу, а це ускладнює можливість надання необхідної допомоги;
- соціальна підтримка, надання консультацій з метою зменшення шкоди від вживання заборонених речовин та профілактичні програми;

- доступ людей з наркозалежністю до лікування, включно з замісною підтримувальною терапією. Наразі держава не має такої дієвої системи, що передбачила б і профілактику, і лікування, і ресоціалізацію споживачів заборонених речовин. Формально є дозвіл для МОЗ України надавати замісну терапію особам, що її потребують, але насправді цей процес відбувається лише у вигляді пробних проєктів у кількох містах. Навіть враховуючи усі недоліки замісної терапії, серед яких ризик передозування, існування її у лімбі між заборонаю та дозволом негативно впливає на дієвість протидії наркоманії;
- інформаційна державна підтримка, що має на меті донесення до українського суспільства серйозності проблеми наркоманії з метою її профілактики та формування толерантного ставлення до людей, що вже знаходяться у групі споживачів [13, с. 18].

Стійка ремісія, тобто повна відмова від вживання наркотичних речовин, – голова мета реабілітації, яка може визначатися особистісними (суб'єктивними) та нейробіологічними (об'єктивними) факторами. Наукова література, присвячена темі ремісії наркозалежних та їх реабілітації у суспільстві, а саме дослідження українських та зарубіжних вчених І. П'ятницької, Л. Завадської, М. Рябової, В. Вієвського, С. Проценка, В. Міллера, свідчить про те, що на даний момент єдиного правильного підходу до реабілітації залежних людей не існує, тому терапевтична ремісія досягається саме кваліфікацією фахівців та методами соціалізації. Зараз в Україні існує декілька форм допомоги наркозалежним, починаючи з детоксикації, яка доступна у наркологічних закладах, консультацій лікарів, стаціонарної реабілітації та замісної терапії, та завершуючи програмами психотерапії та іноді релігійною реабілітацією[13, с. 35]. Частина цих дій формується навколо груп анонімних алкоголіків та анонімних наркоманів. На відміну від української, західна практика з ресоціалізації та реабілітації побудована більш комплексно: всі етапи процесу та системи установ можна

назвати злагодженими, а тому у вразливої групи з'являється почуття певної впевненості в майбутньому та соціального захисту. Найбільш успішними та перспективними з зарубіжних моделей реабілітації зараз вважаються модель Д. Піти та Т. Горські (Міннесотська модель лікування). Метод позбавлення залежної поведінки Т. Горські з'явився наприкінці 40-х років ХХ століття у США у якості наслідку високої ефективності товариств анонімних алкоголіків, перше з яких було засноване 1935р. та стало новим кроком у лікуванні алкогольної залежності. Зараз аналогічно до системи анонімних алкоголіків, що працює за системою 12 кроків, існують схожі товариства для інших залежностей, включно з наркотичною. Так у цих програмах об'єднуються досягнення психіатрії, психології та соціології.

- Як правило, процес виглядає таким чином:
- первинний контакт і створення мотивації для одужання (усвідомлення проблем, визнання невдалості стратегії помірною та контрольованого споживання, необхідності допомоги;
- детоксикація;
- робота у терапевтичному товаристві (індивідуальна, групова; навчання нехімічним методам управління стресом, підвищення мотивації, розв'язання проблеми деморалізації);
- ресоціалізація (реінтеграція у суспільство, побудова більш-менш гармонійного та спокійного способу життя, усвідомлення дитячих та дорослих психологічних травм, що призвели до розвитку залежності) [15].

Допомога наркозалежним особам в Україні почала формування дещо пізніше, у 1959. Тоді був організований відділ наркології в Українському психоневрологічному інституті, а у структурі колишньої 36-ї лікарні в Києві відкрили наркотичне відділення [18, с. 60]. Окремого вітчизняного закону, регулюючого сферу реабілітації, поки що не існує. Єдиним документом, який

регламентує повернення залежних до нормального життя, є Постанова Кабінету Міністрів України “Про розвиток мережі центрів ресоціалізації наркозалежної молоді “Твоя перемога”. Цей документ виглядає таким, що скоріше визнає наявні практики, а не регламентує їх, тож специфіка процесу залишається досить нерегульованою, а різноманіття програм не являють собою єдиної системи [26].

З огляду на численні злочини зі сторони Росії на українських територіях, варто зазначити, що реалії останніх місяців суттєво вплинуть на людську свідомість, вірогідно формуючи посттравматичні стресові розлади, наслідки яких будуть відчутними впродовж подальшого життя, навіть після перемоги. Ветерани звертаються до вживання заборонених речовин, тому що не знають, як саме боротися з довготривалою реакцією на те, що коїлось на фронті. Наприклад, National Vietnam Veterans Readjustment Study оцінювало наявність ПТСР приблизно у 15% в учасників В’єтнамської війни, але останнє дослідження показало набагато вищі цифри, а саме 30,9% у чоловіків та 27% у жінок [4, с. 90]. Більшість часу військові відчувають себе у небезпеці, куди б вони не пішли та щоб вони не робили, а це негативно впливає на буденне життя та їх рідних, що також можуть відчувати занепокоєність та тривогу. Також слід звернути увагу на те, що ПТСР може проявитися не одразу або загостритися з часом, і тому відсоток щодо цього захворювання одразу після завершення участі у бойових діях та через роки відрізняється майже у два рази. Жінки-ветерани мають досить великий ризик розвинення ПТСР, якщо переживають сексуальні домагання або зґвалтування, але ця проблема тільки почала отримувати увагу, якої вона заслуговує. Після повернення з війни у Персидському заливі жінки проявили більше симптомів ПТСР, ніж чоловіки саме через досвід сексуального аб’юзу [7, с. 28]. Як і інші психічні розлади, цей синдром помітно обмежує соціальне функціонування, тому воно починає частково або навіть майже повністю покладатися на громадську підтримку та служби підтримки психічного

здоров'я. Таких людей важливо вчасно підтримати, тому що тяжкі випадки ПТСР, особливо у поєднанні з наркотичною адикцією, можуть призвести до черги повторних госпіталізацій протягом багатьох років або до потреби постійного амбулаторного лікування [1, с. 31]. Спираючись на вищезазначену інформацію, журналіст у період війни має бути особливо уважним та дотримуватися принципів суспільствоцентричності та людиноцентричності. Суспільноцентричність – підхід, який передбачає визнання голосів кожної групи людей для досягнення реалістичності, фокусуючись на трьох взаємодіючих складниках: суспільстві, діяльності влади та громадянських обов'язках [27, с. 49]. Людиноцентричність – спроба репрезентувати окремих, але при цьому рівноправних особистостей для дотримання принципу інклюзивності, тобто відображення різноманіття голосів та запитів [27, с. 47]. На думку Валерія Іванова, президента української преси, визнання та розуміння прав людини в умовах воєнної агресії – особливо важлива та складна задача, тому потрібно визначати системні та одноразові їх порушення, перевіряючи факти у новинних матеріалах та першоджерелах [27, с. 48]. Принцип людиноцентричності дозволяє журналісту знаходити можливості для створення інформаційної видимості й значущості життя усіх людей під час війни, а суспільствоцентричність спонукає до відповідальності за слова та відмови від дискримінації, мови ворожнечі, диференціації.

РОЗДІЛ 2. ВИСВІТЛЕННЯ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ЛЮДЕЙ У ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

2.1. Стереотипне сприйняття наркозалежних у ЗМІ

Висвітлювати соціальні права – одне з головних завдань ЗМІ, бо реалізація права, наприклад, на охорону здоров'я або освіту виникає у споживачів інформації постійно. Соціальна допомога – обов'язок кожної держави, який, як відомо, реалізується по-різному, але завжди потребує присутності у медіа.

Розглядаючи тему свободи слова, варто зазначити, що вона не означає дозволу розпалювання ненависті щодо дискримінованих груп, тому національні та міжнародні стандарти сприяють зменшенню кількості мови ворожнечі [30, с. 201]. Небезбека хейтспіч полягає у тому, що вона може призвести до трагічних наслідків. Наприклад, у нацистській Німеччині, під час конфліктів у Кенії, Руанді та у сучасній Росії медіа перетворились на інструменти поширення пропаганди та збільшення конфлікту. Показовим у цьому випадку є матеріал від російського державного ЗМІ “РИА Новости”, що демонструє мову ворожнечі одразу зі слаглайну: “Войска ДНР под Мариуполем обнаружили производство “боевых” наркотиков для националистов” [22]. Неможливо проігнорувати те, як стаття вражає відсотком зверхності та неповаги, що ґрунтується на ідеї переважання росіян над українцями, бо щодо них вживаються лише такі загальні імена як “нацисти” та “націоналісти”, до того ж, друге завжди з негативною конотацією. З цього можна зробити висновок, що на думку російських журналістів, та й усієї Російської Федерації, цінність нації як первинної у процесі державотворення та як вищої цінності – це щось чуже і незнайоме. “Эти наркотические вещества – причина тупости, слабоумия и отваги украинских националистов” [24], – фраза бойовика ДНР без жодного посилання, але яка точно закріпиться у читачів видання на асоціативному рівні, бо саме так працює мова ворожнечі: українець – отже, нацист і

націоналіст, що вживає наркотики. Це вкрай згубний та хибний логічний ланцюжок, що не допомагає Росії боротися з наркотичною епідемією, зміщуючи фокус на підкріплення ненависті до українців та стигматизації наркозалежних. До речі, за даними World Drug Report від 2019 року, ця країна незмінно займає третю позицію за відсотком вживання опіатів серед населення віком від 15 до 64 років [6, с. 3]. Росія планомірно та постійно веде проти нас інформаційну війну, усіляко намагаючись принизити і деморалізувати, і це легко помітити через найвищий можливий рівень абсурдності та викривлення фактів.

Часто вразливі групи страждають через те, що їх висвітлюють через стереотипи, упередження та дискримінацію.

Стереотип – шаблон мислення, що часто основане не на власному, а на уявному суспільному досвіді та не має прямого відношення до реальності [17, с. 333].

Упередження – зазвичай, але не завжди негативне уявлення, яке з'являється до кого-небудь на основі стереотипів та не обов'язково за ознайомлення з предметом [25, с. 392].

Дискримінація включає у себе і упередженість, і виключення або обмеження прав людини через її приналежність до певної соціальної групи [14, с. 403]. З цього випливає, що стереотипи передують упередженням, які є підґрунтям для дискримінації. Медіа суттєво впливають на народження, розвиток або руйнацію стереотипів, підтримуючи та поширюючи їх або придушуючи, і це стає частиною масштабної машини з викреслення із суспільства людей, що відрізняються від більшості або мають певні проблеми [5, с. 29]. У журналістському матеріалі Інтернет-видання VARTA1 заголовок “На Хмельниччині водій-наркоман під час ДТП злетів у канаву” [23] фокусується на наркозалежності злочинця, тим самим ризикуючи призвести до необґрунтованих упереджень до інших людей з такою самою проблемою. Автор будує заголовок на одній думці: причина аварії –

наркотична залежність. Подібної помилки припускається видання Луцьк.Район, де розміщено матеріал під назвою “Наркоман вкрав з магазину на Ковельській ікру, ковбасу та шоколад”. При прочитанні замітки виявляється, що у злочинця “виявили згорток з рослинною речовиною, схожою на канабіс” [21], і на момент публікації інформація підтверджена не була. Заголовок статті від видання Український простір “Народила і вбила ударом по голові: наркоманка жорстоко розправилася зі своїм немовлям” [22] разом з реченням “Горе-матір...вела безпутний спосіб життя і випадково завагітніла від невідомого партнера”[22] закріплює думку про неспроможність жінок впоратися з наркоманією та після реабілітації мати сім’ю. Інтернет-ЗМІ СТОПКОР використовує слово “ширка” щодо ацетильованого опію, порушуючи правило відмови від використання емоційної лексики та жаргонізмів.

Незважаючи на те, що соціально вразливі групи дійсно більш схильні потрапити у скрутне становище, емоційне акцентування уваги на їх статусі може призвести до відсунення реальних проблем на другий план або до створення шкідливих стереотипів, які стають початком ланцюжку стереотип-упередження-дискримінація, примножують агресію та перетворюють інформаційний простір на поле бою [8, с. 51].

Окрім цього, медіа інколи можуть зображати наркотичну залежність, не вказуючи на реалії адикції, зм’якшувати їх або, у найгірших випадках, романтизувати. Прикладом необачного написання про заборонені речовини є стаття “Не лише кокаїн: Які наркотики впливають на поп-культуру” від 21 лютого 2018 року, написана Анною Білоус для видання Zaborona [11]. Авторка коротко описує препарати та їх вплив на масову культуру, забувши вказати наслідки для організму та соціального становища особи. “Їх вживали, а інколи навіть оспівували видатні письменники, режисери, художники та музиканти”, – речення, що прирівнює творчість до продукту діяльності заборонених речовин та наштовхує на сумнів, чи може бути митець тверезим.

Зображення наркозалежності таким чином – згубне, бо це, по-перше, навряд чи тема для розважального контенту, і, по-друге, вона вимагає уточнення щодо наслідків задля уникнення негативного впливу на читачів.

2.2. Специфіка висвітлення теми наркозалежності у ЗМІ

Заснована на стереотипах та упередженнях комунікація проявляється, перш за все, інтерперсонально, але не менш важливим є виявлення на рівні масової культури та ЗМІ. Необхідно враховувати цей аспект, тому що завдяки необмеженому нині доступу до інформації, її інтерактивності, а також можливості передавати повідомлення без викриття особистості, друковані, електронні та особливо Інтернет-медіа ризикують стати голосом ненависті.

Nate-speech, або мову ворожнечі, у своїх доробках вивчали Г. Почепцов, К. Рускевич, О. Градиліна, С. Жаботинська, але, незважаючи на це, єдиного визначення та єдиного перекладу для цього терміна досі немає. Організація з безпеки і співробітництва в Європі пояснює це як «різноманітні види висловлювань, засновані на ворожнечі, що демонструють чи розпалюють ворожнечу по відношенню до групи осіб (чи окремої особи) з причини її приналежності до групи» [16]. З формулювання зрозуміло, що це визначення поширюється на усі висловлювання, спрямовані проти того, хто має якусь відмінність, підходить під визначення “інший”. Слід зазначити, заклики до прямого насильства є далеко не завжди. Часто це висловлювання, присипані іронією, або натяки, які, тим не менш, формують стереотипні уявлення та ілюзію умовно “правильного” та “неправильного” [2, с. 283]. Український прозаїк та поет Сергій Жадан переконує: “Мова ненависті — це мова слабаків. Це мова слабкого. Це мова людини, яка істерить, яка невпевнена в собі, людини, яка не може говорити з позиції сили. Людини, яка не може говорити з позиції впевненості. Коли немає впевненості у своїх діях, тоді в тебе виявляється захисна реакція, агресія, й ти намагаєшся переплюнути свого опонента, свого ворога — його ж методами, ти намагаєшся ненавидіти його ще більше, ніж він ненавидить тебе” [31]. Він вважає, що треба виступати з позиції сили, а отже називати речі своїми поняттями та не маніпулювати інформацією з метою власної вигоди [27, с. 51]. Максим

Буткевич, координатор проекту “Без кордонів” та правозахисник підтверджує, що нерідко зустрічається з цитуванням журналістами мови ворожнечі без жодного коментаря. Дійсно, під час рутинної роботи можна втратити відчуття відповідальності та не помітити, як шкідливі стереотипи почнуть закріплюватися у суспільстві [27, с. 52].

З огляду на вищезазначене, при написанні журналістського матеріалу щодо наркозалежності автор має використовувати коректну термінологію, тому що вона особливо важлива, коли йдеться про вразливі групи населення. Щоб не ризикувати честю та гідністю людини, про яку ви пишете, необхідно використовувати так званий “person-first language”: на першому місці людина, а потім її діагноз. Наприклад, не “інвалід”, а “людина з інвалідністю”; не “наркоман”, а “людина з наркотичною залежністю”. Варто уникати жаргонізмів на кшталт “колотися”, “ширяться”, “нарики” “наркоші” тощо. Натомість треба вживати “люди, які вживають наркотики”, щоб акцентувати увагу правильно.

Не варто використовувати “наркоман” з негативним забарвленням, щоб когось розкритикувати або принизити, а висвітлюючи історії про життя наркозалежних обов’язково пам’ятати про базовий принцип об’єктивності, уникаючи зайвих емоцій, які породжують контраверсійні заголовки з акцентом на наркотичну залежність людини, а не подію, у якій вона взяла участь.

З іншого боку, слід утриматися від занадто жалісних формулювань, поділу людей на “нормальних” і ні, визначення “хворий на наркоманію”. Натомість можна вживати “людина з розладом у результаті вживання наркотиків або психоактивних речовин”. З цього випливає, що толерантність тісно пов’язана з питанням дискримінації, і вона означає можливість стримувати упередження та слухати внутрішній голос гуманізму, навіть тоді, коли мова йде про людей з наркозалежністю, тому що вона не є абсолютно свідомим вибором людини, яка кожного дня робить його, щоб втекти від

проблем. Наркозалежність вважається хронічним захворюванням, що має ризик рецидиву навіть після років ремісії [28, с. 200].

Більше того, слід пам'ятати, що робота журналіста – стресова, особливо з вразливими групами, особливо з наркозалежними особами. Тому потрібно залучати експертів, а також бути готовим до того, що люди, які потребують допомоги, часто вважають журналіста рятувальником від проблем. [10, с. 65]. І це дійсно так у певній мірі, тому що послуговуючись принципами людиноцентричності та суспільствоцентричності працівник медіа позитивно впливає на формування державної політики та, як наслідок, життя наркозалежних. Чітким має бути розуміння: людина – не засіб, а ціль, тому повага її прав повинна бути національною ідеєю будь-якої демократичної держави.

Окрім цього, правозахисна журналістика, позбавлена упереджень та мови ворожнечі, інформує аудиторію не тільки про наслідки існування вразливих груп, а й про причини їх виникнення та засоби усунення дискримінації. Отже, особливо цінним для суспільства є вміння медіапрацівника ідентифікувати як систематичні, так і поодинокі випадки порушення прав людини, а також дотримання етичних стандартів у висвітленні питань, пов'язаних з вразливими групами та правами людини. За умови усунення суспільних бар'єрів, головними з яких для наркозалежних осіб є оцінні судження та недостатньо високий рівень комунікації, стає можливим залучення до суспільного життя та поява відповідальності за власні вчинки. Тому ЗМІ зобов'язані запроваджувати принципи інклюзивності, серед яких:

- руйнування стереотипів завдяки всебічному висвітленню наркозалежних осіб (або інших вразливих груп);
- відмова від дискримінуючої термінології;
- залучення експертів для фахового висвітлення фактів;
- дотримання правила “спочатку людина, а потім діагноз”;

- сприяння діалогу громадських організацій та держави;
- оновлення медійного процесу, тобто збільшення репрезентації [10 с. 23].

Отже, медіа, обходячи стороною теми вразливих груп або ставлячись до них недостатньо серйозно, позбавляють себе потенційно якісних та корисних матеріалів. А ніша правозахисної журналістики буде актуальною завжди, тому що попит на фахівців, що готові захищати права вразливих груп, однією з яких є наркозалежні, тільки зростає.

ВИСНОВКИ

Наркоманія – одна з так званих тем-табу, висвітлення якої є досить проблемною для медіапрацівників, тому що і під час написання матеріалів щодо наркозалежності, і після їх публікації виникають певні труднощі. Якщо спеціалізовані видання від міжнародних та українських благодійних організацій зорієнтовані на повагу до гідності вразливих груп, то масові часто ігнорують їх права та вдаються до мови ворожнечі, не усвідомлюючи трагічних наслідків для держави. Журналісти стикаються з рядом проблем, серед яких табування, відсутність культури спілкування з наркозалежними людьми та стереотипи, що закріпилися у суспільній свідомості.

Писати неупереджено на тему, що стосується будь-якої вразливої категорії, досить важко, але можна уникнути помилок, пам'ятаючи найбільш поширені з них: емоційна лексика, жаргонізми, стереотипи, ігнорування принципу першості людини, а не її залежності, дискримінація, стигматизація, романтизація. Варто пам'ятати, що висловлювання, які сіють ворожість, образу, нетерпимість, приниження, неприємні та дискримінаційні порівняння тощо схиляють суспільство до чіткого поділу на “своїх” і чужих”.
Порушення прав вразливих груп або ігнорування їх існування – недопустиме у сучасних реаліях. Ґрунтовне дослідження теми – великий плюс, що буде мати наслідок у вигляді підвищення усвідомлення проблеми громадськістю.

Українці наразі розуміють, що необхідна підтримка та захист залежних людей, але поки що не мають уявлення, яким чином це має відбуватися. ЗМІ можуть змінити громадську думку на краще, борючись з мовою ворожнечі та неупереджено інформуючи людей. Україна терміново потребує системної та стабільної державної інформаційної політики, що має бути спрямована на підвищення обізнаності суспільства щодо проблеми наркотичної залежності, а це, у свою чергу, буде формувати неупередженість до цієї вразливої групи. На сьогоднішній день єдиноправильного методу, що точно спрацює для

досягнення стійкої ремісії, не існує, тому спасіння наркозалежного сильно залежить від кваліфікації фахівців, що прямо або опосередковано стосуються їх лікування та соціалізації, і журналісти входять у це число. Вивчення досягнень та помилок вітчизняного та світового досвіду, розроблення нових концепцій та підходів у написанні про людей з наркотичною залежністю важливе у спектрі питань щодо реабілітації та ресоціалізації для українського суспільства, яке зараз існує у воєнній реальності, де наркотична адикція у багатьох стає копінг механізмом, надією на врятування від травматичного досвіду, перманентного відчуття стресу, морального виснаження та шоку. Для побудування грамотної вітчизняної програми реабілітації та неупередженого ставлення до наркозалежних осіб від спеціалістів різних областей потрібно звертати увагу на світовий досвід, що стосується взаємозв'язку ПТСР, воєнних дій та мови ворожнечі в медіапросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Davidson J.R.T., Kudler H.S. Symptom and comorbidity patterns in World War II and Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *Compr Psychiatry*. London: Saunders WB, 1990. 162 с.
2. Jensen K. B. Media. *The International Encyclopedia of communication*. Oxford: , 2008. с. 281–287
3. Kardiner A, Spiegel H. *War Stress and Neurotic Illness*. New York: Paul Hoeber, 1947. 122 с.
4. Kulka R.A., Schlenger W.E., Fairbank J.A. *Trauma and the Vietnam War Generation*. New York, Brunner/Mazel, 1990. 135 с.
5. Nelson T. *The Psychology of Prejudice*. Allyn & Bacon : Pearson, 2005. 336 p.
6. *Prevalence of drug use in the general population, national data*. Washington: UNO on Drugs and Crime, 2018. 15 с.
7. Wolfe J., Brown P.J., Furey J. Development of a war-time stressor scale for women. *Psychol Assess*. Sydney: Symbol, 2013. 330 с.
8. Аблов А. Ф. Деякі проблеми теорії і практики трансформації сучасного українського суспільства. *Вісник Одеського національного університету*. Том 23. Вип. 3. Львів: Психологія, 2018. 55 с.
9. Аналітичний звіт «Оцінка чисельності груп ризику (СІН, РКС, ЧСЧ)». К.: Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІДу, УІСД, КМІС, 2005. 65 с.
10. Бацюкова С., Виртосу І. *Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід: Посібник для журналістів з активною громадянською позицією*. Луганськ, 2013. 70 с.
11. Білоус А. Не лише кокаїн: Які наркотики впливають на поп-культуру. *Заборона*. 2018. URL: <https://zaborona.com/drugs-in-pop-culture/> (дата звернення: 10.04.2022)
12. Глуган К. В. Гендерні аспекти відносин серед наркозалежних жінок та чоловіків. *Гендерна конструкція соціуму: історія і сучасність* : зб.

- матеріал всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 15-16 травня 2019 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 76-80
- 13.Дворяк С. Соціально-психологічна реабілітація людей із залежністю від наркотичних речовин. К.: Граффіті Груп, 2013. 56 с.
  - 14.Енциклопедія сучасної України: Дискримінація: у 30 т. / ред. кол. Дзюба І. М., Пилипчук Р. В., НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. 712 с.
  - 15.Зарубіжний досвід профілактики негативних явищ в молодіжному середовищі: ресурсний центр Youth for Health. URL: <http://www.mzz.com.ua/zarubizhnijj-dosvid-profilaktiki-negativnikhyavishh-v- molodizhnomu-seredovishhi.html> (дата звернення 05.12.2019)
  - 16.Злочин на основі ненависті: передбачення та реагування для НПО у регіоні ОБСЄ. URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/39822>
  - 17.Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М — Я. 430 с.
  - 18.Левчук Н. М. Соціально-демографічні наслідки наркоманії у контексті епідемії ВІЛ/СНІДУ в Україні. Київ: ЗМІСТ, 2006. с. 55-65.
  - 19.Легецький М. Підвищення ефективності профілактики наркоманії серед неповнолітніх. Вісник прокуратури. К.: 2013. № 11. с. 96-102.
  - 20.Максименко К. М. Гендерні аспекти відносин серед наркозалежних: брак контролю як головний фактор соціальної вразливості для жінок, які споживають ін'єкційні наркотики. К: Sociolog, 2008. № 83. с. 56-62.
  - 21.Наркоман вкрав з магазину на Ковельській ікру. Район.Луцьк. 2022. URL:<https://lutsk.rayon.in.ua/news/76964-narkoman-vkrav-z-magazinu-na-kovelskii-ikru-kovbasu-i-shokolad> (дата звернення: 13.04.2022)

22. Народила і вбила ударом по голові: наркоманка жорстоко розправилася зі своїм немовлям. Український простір. Прикарпаття. 2018. URL: <https://ukr-space.com.ua/news/78941> (дата звернення: 13.04.2022)
23. На Хмельниччині водій-наркоман під час ДТП злетів у канаву. Varta1. 2021. URL: https://varta1.com.ua/news/na-hmelnnychchyni-vodij-narkoman-pid-chas-dtp-zletiv-u-kanavu_270302.html (дата звернення 05.04.2022)
24. Обострение ситуации в ДНР и ЛНР: Войска ДНР под Мариуполем обнаружили нарколабораторию "боевых" наркотиков для националистов. РИА Новости..2022. URL: <https://ria.ru/20220305/narkotik-1776790522.html> (дата звернення: 12.04.2022)
25. Онацький Є. О. Українська мала енциклопедія : у 8 т. Буенос-Айрес: "AZ", 1966. Т. 8. Літери Ст – Уц. 499 с. (392)
26. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2002 №809 «Про розвиток мережі центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога». URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2022)
27. Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій / ред. кол. Виртосу І., Шендеровський К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. 260 с.
28. Сергієва А. Н. Протидія незаконному обороту наркотичних речовин. К.: Щит, 2015. 580 с.
29. У Скадовському районі затримали подружжя, яке варило "ширку". СТОПКОР. 2020. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-zdorovya/news-u-skadovskomu-rajoni-zatrimali-podruzzhzha-yake-varilo-shirku-foto-21-02-2020.html> (дата звернення: 13.04.2022)
30. Шендеровський К. Медіакомунікації та соціальні проблеми : Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша. К. : Академія, 2016. 288 с.

31. Як медіа провокують конфлікти. Світ інформації. 2021. URL: https://citizen.in.ua/photos/topic/f/20190903_135943_Тема%207..pdf (дата звернення: 13.04.2022)

ФІЧЕР

Не лише кокаїн: Які наркотики впливають на поп-культуру

21 ЛЮТОГО, 2018

(Додаток №1)

ВОЛИНЬ

РІВНЕНЩИНА

ЗАКАРПАТТЯ

ЛЬВІВЩИНА

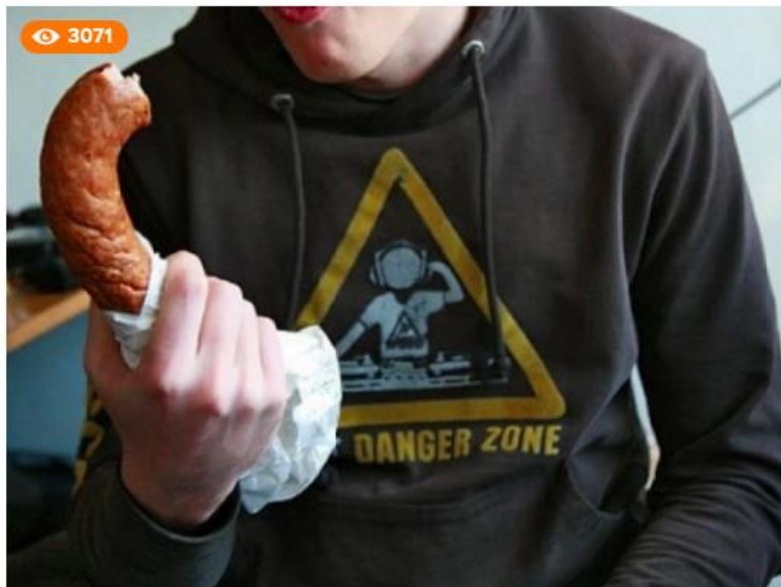
[Новини](#) [Статті](#) [Галерея](#) [Афіша](#) [Блоги](#) Усі розділи

lutsk.rayon@gmail.com +38 066 413 29 28

СТРІЧКА

Наркоман вкрав з магазину на Ковельській ікру, ковбасу і шоколад

27 Червня 2018, 09:42

(Додаток №2)

Український Простір
Прикарпаття

Івано-Франківськ

Меню...

НАРОДИЛА І ВБИЛА УДАРОМ ПО ГОЛОВІ: НАРКОМАНКА ЖОРСТОКО РОЗПРАВИЛАСЯ ЗІ СВОЇМ НЕМОВЛЯМ

Додано 24.09.2018, 18:04 в розділі [Кримінал](#), [Суспільство](#), [Україна](#)

👁 7 380

[Поширити 0](#)

Закарпатка вдарила новонароджену дочку дошкою по голові, загорнула в поліетиленові пакети і попросила сусіда викинути в сміття.

Український простір Прикарпаття
Група Facebook · 17 222 учасники

[Відвідати групу](#)

ОСТАННІ НОВИНИ:

18:02 [Мінус сім генералів та 22 тисячі солдатів: Подоляк назвав "досягнення" Росії в Україні за 60 днів війни](#)

17:04 [ЗСУ взяли під контроль](#)

(Додаток №3)

На Хмельниччині водій-наркоман під час ДТП злетів у канаву

2021-04-22

(Додаток №4)

Головна / Здоров'я

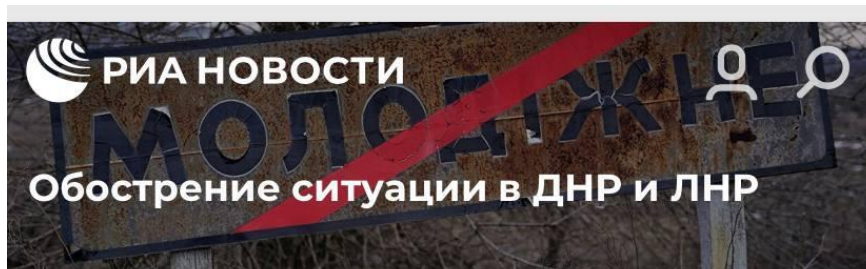
У Скадовському районі затримали подружжя, яке варило "ширку" (фото)

StopCor
StopCor
21.02.2020 00:32

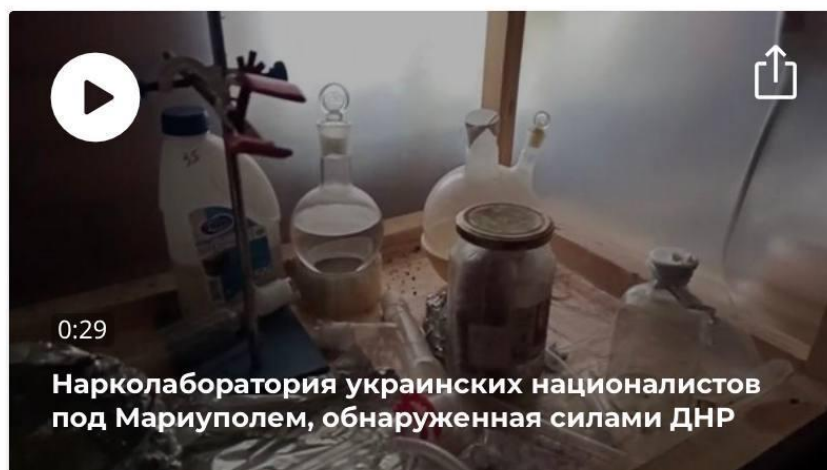
(Додаток №5)

17:13 05.03.2022 👁 100242

Войска ДНР под Мариуполем обнаружили производство "боевых" наркотиков

Войска ДНР под Мариуполем обнаружили производство "боевых" наркотиков для националистов

(Додаток №6)